

CHỦ TỊCH HỒ CHÍ MINH VỚI VẤN ĐỀ DẠY VÀ HỌC

GS, NGND VŨ DƯƠNG NINH

Đại học Quốc gia Hà Nội

Công cuộc đổi mới đã được thực hiện tròn 30 năm, đất nước có nhiều chuyển biến quan trọng. Ngành giáo dục cũng đạt được nhiều thành tựu lớn, song so với yêu cầu phát triển, vẫn còn không ít vấn đề đặt ra. Đại hội XII (2016) của Đảng một lần nữa xác định giáo dục phải là một trong ba đột phá chiến lược: “đổi mới căn bản và toàn diện giáo dục, đào tạo, phát triển nguồn nhân lực, nhất là nguồn nhân lực chất lượng cao”¹. Đã có không ít hội thảo khoa học và các bài nghiên cứu đi tìm triết lý giáo dục của Việt Nam. Đó là việc làm cần thiết để phát triển về mặt lý luận, từng bước nâng cao hiệu quả giáo dục. Song có lẽ gần hơn hết và thiết thực hơn hết là sự quán triệt và thấm nhuần tư tưởng Hồ Chí Minh về công tác giáo dục. Với những lời lẽ giản dị, thân tình, Chủ tịch Hồ Chí Minh đề cập đến nhiều vấn đề căn bản của giáo dục mà cho tới hôm nay, những ý tưởng đó vẫn cần được nghiên cứu và phát huy trong thực tiễn để đáp ứng yêu cầu phát triển nguồn nhân lực có chất lượng cao.

1. Ngay sau Cách mạng Tháng Tám năm 1945, Chủ tịch Hồ Chí Minh đã đề ra 3 công việc cần kíp. Đó là chống giặc đói, chống giặc dốt và chống giặc ngoại xâm. Như vậy, “giặc dốt” được coi là một nguy cơ chẳng kém gì nạn đói và nạn ngoại xâm.

Theo lời kêu gọi của Người, phong trào Bình dân học vụ ra đời, lan nhanh đến từng từng thôn xóm, từng gia đình với phương châm “người biết bảo người không biết”. Phong trào không ngừng phát triển, nhanh chóng đạt yêu cầu toàn dân biết đọc, biết viết. Thành tựu đó đã tạo nên nền tảng vững chắc cho việc phát triển giáo dục nước nhà.

Tháng 9-1945, nhân ngày khai trường đầu tiên của chế độ dân chủ cộng hòa, Chủ tịch Hồ Chí Minh đã gửi thư đến tất cả học sinh với lời nhắn nhủ: “Non sông Việt Nam có trở nên tươi đẹp hay không, dân tộc Việt Nam có bước tới đài vinh quang để sánh vai với các cường quốc năm châu được hay không, chính là nhờ một phần lớn ở công học tập của các em”².

Giữa những ngày kháng chiến gian khổ, tháng 10-1968, Người gửi thư cho các cán bộ, cô giáo, thầy giáo, công nhân, nhân viên, học sinh, sinh viên nhân dịp bắt đầu năm học mới. Người nhấn mạnh: “Dù khó khăn đến đâu cũng phải tiếp tục thi đua dạy tốt và học tốt”³. Đây là bức thư cuối cùng Người gửi ngành giáo dục trước lúc đi xa.

Trong khoảng thời gian giữa hai bức thư đó, rất nhiều lần Chủ tịch Hồ Chí Minh nói về công tác giáo dục khi Người đến thăm các trường cũng như trong các bức thư khen ngợi các cá nhân hoặc đơn vị lập thành tích tốt, từ cô mẫu giáo, thầy giáo bình dân học vụ đến cán bộ, học sinh các trường phổ thông, các trường đại học. Qua

đó, có thể rút ra nhiều điều quý báu thể hiện tư tưởng Hồ Chí Minh về giáo dục mà chúng ta cần hiểu thấu, cần quán triệt.

2. Chủ tịch Hồ Chí Minh không một lần nào dùng thuật ngữ “triết lý giáo dục” nhưng qua những lời nói hoặc bài viết của Người, có thể thấy toát lên ba chủ đề chính sau đây về công tác giáo dục là *học để làm gì, học cái gì và học như thế nào*. Nói cách khác là mục đích, nội dung và phương pháp giáo dục. Đó chẳng phải là những vấn đề cốt lõi của công tác giáo dục, là “triết lý giáo dục” hay sao?

Về *mục đích giáo dục*: Người chỉ ra rằng một nền giáo dục của một nước độc lập phải đào tạo nên những người công dân hữu ích, một nền giáo dục làm phát triển hoàn toàn những năng lực sẵn có của học sinh để sau này góp phần vào việc mở mang quê hương mình và xây dựng nước Việt Nam yêu quý. Trong thư gửi giáo sư và sinh viên trường Dự bị đại học (Thanh Hóa) năm 1952, Người xác định giáo dục cần nhằm vào mục đích là “thật thà phụng sự nhân dân”⁴. Năm 1955, sau khi miền Bắc được giải phóng, Người chỉ ra: Cần xây dựng tư tưởng dạy và học để phục vụ Tổ quốc, phục vụ nhân dân. Muốn vậy, phải ra sức tẩy sạch ảnh hưởng giáo dục nô dịch còn sót lại như: Thái độ thờ ơ đối với xã hội, xa rời đời sống lao động và đấu tranh của nhân dân; học chỉ để lấy bằng cấp, dạy theo lối nhồi sọ. Trong một bức thư khác, Người nhấn mạnh gia đình, trường học và xã hội chăm lo giáo dục đều nhằm mục đích làm cho các em sau này trở nên những công dân tốt, những cán bộ tốt, những người chủ tốt của nước Việt Nam Dân chủ Cộng hòa. Những lời dạy trên cho thấy vấn đề cốt yếu trong tư tưởng Hồ Chí Minh về giáo dục, trước hết phải là *vấn đề con người*, đào tạo những người dạy và học để phục vụ Tổ quốc, phục vụ nhân dân, đào tạo

những người công dân hữu ích cho đất nước mà ngày nay gọi là nguồn nhân lực chất lượng cao. Đó chính là mục đích cơ bản và xuyên suốt của giáo dục qua bất cứ thời kỳ nào của lịch sử.

Về *nội dung giáo dục*, trong bài viết trên báo *Nhân Dân*, ngày 24-10-1955, dưới bút danh CB, Chủ tịch Hồ Chí Minh nêu nội dung giáo dục bao gồm: thể dục, trí dục, mỹ dục và đức dục. Thể dục để làm cho thân thể khỏe mạnh, biết giữ vệ sinh; Trí dục là ôn lại những điều đã học và học thêm những tri thức mới; Mỹ dục để biết phân biệt cái đẹp, cái không đẹp; Đức dục là giáo dục tinh thần yêu Tổ quốc, yêu nhân dân, yêu lao động, yêu khoa học, yêu trọng của công (5 cái yêu)⁵. Người lưu ý sự khác biệt giữa các cấp học để có nội dung cho phù hợp. Ở *tiểu học*, cần giáo dục “5 cái yêu”⁶, Người còn nhắc nhở cụ thể việc rèn luyện đức tính thật thà, dũng cảm; ở trường thì kính thầy yêu bạn, đoàn kết giúp đỡ lẫn nhau; ở nhà thì yêu kính và giúp đỡ cha mẹ; ở xã hội thì tùy sức mình mà tham gia những việc có lợi ích chung, “Cách dạy phải nhẹ nhàng và vui vẻ, chớ gò ép thiếu nhi vào khuôn khổ của người lớn”⁷. Ở *trung học*, cần đảm bảo cho học trò những tri thức phổ thông chắc chắn, thiết thực, thích hợp với nhu cầu và tiền đề xây dựng nước nhà, bỏ những phần nào không cần thiết cho đời sống thực tế. Ở *đại học*, cần kết hợp lý luận khoa học với thực hành, lý luận khoa học tiên tiến của các nước kết hợp với thực tiễn của nước ta để thiết thực giúp ích cho công cuộc xây dựng nước nhà. Điều Người dạy phải chọn lựa “những tri thức phổ thông chắc chắn, thiết thực, thích hợp”⁸ chính là chỉ ra *tiêu chí* những kiến thức cơ bản cần đảm bảo cho học sinh và ngày nay nên coi như *phương châm* của sự tinh giản chương trình, sự giảm tải nhằm bỏ những phần nào không cần thiết cho đời sống thực tế.

Trong “Thư gửi các cán bộ, cô giáo, thầy giáo, công nhân, nhân viên, học sinh, sinh viên

nhân dịp bắt đầu năm học mới”, tháng 10-1968, Chủ tịch Hồ Chí Minh nhấn mạnh: “*Trên nền tảng giáo dục chính trị và lãnh đạo tư tưởng tốt, phải phấn đấu nâng cao chất lượng văn hóa và chuyên môn nhằm thiết thực giải quyết các vấn đề do cách mạng nước ta đề ra và trong một thời gian không xa, đạt những đỉnh cao của khoa học và kỹ thuật*”⁹. Vấn đề nâng cao chất lượng văn hóa và chuyên môn chẳng những nhằm giải quyết những đòi hỏi của thực tiễn nước nhà, mà còn tiến tới những đỉnh cao của khoa học, kỹ thuật thế giới. Đây vừa là sự đòi hỏi, vừa là niềm khích lệ đối với đội ngũ cán bộ khoa học trong các trường học.

Về *phương pháp giáo dục*, Chủ tịch Hồ Chí Minh chỉ ra: “Giáo dục phải phục vụ đường lối chính trị của Đảng và Chính phủ, gắn liền với sản xuất và đời sống của nhân dân. Học phải đi đôi với hành, lý luận phải liên hệ với thực tế”¹⁰. Với sinh viên, “học tập cần gắn với thực hành để mai sau thực hiện mục đích cao quý: Thật thà phụng sự nhân dân”¹¹. Người luôn nhắc nhở làm thế nào để phối hợp việc giáo dục của trường học với việc tuyên truyền và giáo dục chính trị chung của nhân dân. Rõ ràng “học và hành”, “lý luận kết hợp với thực tiễn” luôn là phương châm của giáo dục được Người nhiều lần căn dặn các thầy giáo, học sinh và toàn ngành giáo dục.

3. Để đạt được những nội dung trên thì phải làm gì? Có thể thấy nổi lên hai vấn đề qua các bức thư của Chủ tịch Hồ Chí Minh là *cải cách giáo dục và xây dựng đội ngũ giáo viên*.

Nước Việt Nam độc lập ra đời, nền giáo dục nước ta chuyển từ nền giáo dục thuộc địa do chế độ thực dân chi phối sang nền giáo dục dân chủ do nhân dân làm chủ. Vì thế, ngay từ tháng 7-1948, Chủ tịch Hồ Chí Minh đã sớm đề ra yêu cầu *cải cách giáo dục* với nội dung rất cụ thể:

Phải sửa đổi triệt để chương trình giáo dục cho hợp với sự nghiệp kháng chiến và kiến quốc; Phải có sách kháng chiến và kiến quốc cho các trường; Phải sửa đổi cách dạy cho hợp với sự đào tạo nhân tài kháng chiến và kiến quốc; Phải đào tạo cán bộ mới và giúp đỡ cán bộ cũ theo tôn chỉ kháng chiến và kiến quốc; Số đông đồng bào đã biết đọc, biết viết thì phải có một chương trình để nâng cao thêm trình độ văn hóa phổ thông¹². Đây là sự chỉ đạo về một cuộc cải cách giáo dục toàn diện về đường lối, chương trình, sách giáo khoa và đội ngũ cán bộ “cho hợp với sự nghiệp kháng chiến, kiến quốc”. Đến năm 1951, trong “Thư gửi Đại hội giáo dục toàn quốc”, Người chỉ thị phải “kiểm thảo kỹ công tác “cải cách” về chương trình, chủ trương và cách thi hành để tìm thấy những khuyết điểm mà sửa đổi, những ưu điểm mà phát triển thêm”¹³.

Chủ tịch Hồ Chí Minh luôn quan tâm đến *đội ngũ các thầy cô giáo*. Người khẳng định “Nhiệm vụ của cô giáo, thầy giáo là rất quan trọng và rất vẻ vang”¹⁴. Người dặn dò: “Làm mẫu giáo tức là thay mẹ dạy trẻ. Muốn làm được thế thì trước hết phải yêu trẻ. Các cháu nhỏ hay quấy, phải bền bỉ, chịu khó mới nuôi dạy được các cháu. Dạy trẻ cũng như trồng cây non. Trồng cây non được tốt thì sau này cây lên tốt. Dạy trẻ nhỏ tốt thì sau này các cháu thành người tốt”¹⁵. Người vinh danh đội ngũ giáo viên bình dân học vụ, những người đã “mang tri thức phổ thông cho đồng bào, để xây đắp nền văn hóa sơ bộ cho dân tộc”¹⁶ là những “vô danh anh hùng”¹⁷ nên “Cái vinh dự đó thì tượng đồng, bia đá nào cũng không bằng”¹⁸. Với các giáo viên, Người viết: “Các thầy giáo có nhiệm vụ nặng nề và vẻ vang là đào tạo cán bộ cho dân tộc”¹⁹. Người cũng nhắc nhở trách nhiệm của các cấp Đảng và chính quyền địa phương phải thật sự quan tâm hơn nữa đến sự nghiệp giáo dục, phải chăm sóc nhà trường về mọi mặt, và động

viên sự giúp đỡ của các gia đình, các bậc phụ huynh: “Từ trước đến nay, đồng bào ta đã hết lòng giúp đỡ công việc giáo dục. Tôi mong rằng từ nay về sau, đồng bào sẽ cố gắng giúp đỡ nhiều hơn nữa cho trường học và ai cũng tự mình cố gắng học tập”²⁰.

Từ những trích dẫn trên, có thể thấy quan điểm của Hồ Chí Minh về sự nghiệp giáo dục được đúc kết trong việc xác định mục đích, nội dung và phương pháp giáo dục; trách nhiệm về vang “đào tạo những người kế tục sự nghiệp cách mạng to lớn của Đảng và nhân dân ta” và nhấn mạnh quan điểm “Giáo dục là sự nghiệp của quần chúng” với sự tham gia của các tầng lớp nhân dân. Quán triệt triết lý giáo dục Hồ Chí Minh, cuộc cải cách giáo dục thời kháng chiến đã hoàn thành sứ mệnh nặng nề, phục vụ có hiệu quả công cuộc “kháng chiến-kiến quốc” của toàn dân tộc.

Bước vào thời kỳ đổi mới và hội nhập quốc tế, nền giáo dục đứng trước nhiệm vụ mới cùng những thời cơ và thách thức mới. Sự phát triển vô cùng mạnh mẽ của khoa học công nghệ trong nhiều lĩnh vực, tính toàn cầu hóa phủ sóng lên nhiều quốc gia nên giáo dục không thể tách biệt, không thể tụt hậu, phải bắt kịp đà phát triển đó. Có rất nhiều điều cần phải nhận thức đầy đủ, song những quan điểm cơ bản của Chủ tịch Hồ Chí Minh vẫn là kim chỉ nam định hướng cho sự phát triển giáo dục nước nhà.

Trong “Thư gửi giáo sư và sinh viên Trường dự bị đại học ở Thanh Hóa” (4-1952), Chủ tịch Hồ Chí Minh căn dặn: “Thầy và trò thật thà đoàn kết và dùng cách dân chủ (thật thà tự phê bình và phê bình) để giúp nhau tiến bộ mạnh, tiến bộ mãi”²¹. Rất rõ ràng, những dòng thư trên cho thấy, điều Người đặc biệt quan tâm là đức tính thật thà. Bởi vì, có thật thà thì mới có thể dạy tốt và học tốt. Nói cách khác, muốn dạy tốt và học tốt thì

phải thật thà trong dạy và học, nghĩa là phải dạy thật và học thật. Nhưng cần nói thêm, ngoài hai yếu tố dạy và học, việc quản lý tốt cũng là điều rất quan trọng. Sự quản lý không thật nghĩa là chạy theo thành tích giả tạo sẽ tạo nên sức ép đối với thầy cô giáo và học sinh, do đó sẽ làm ra những sản phẩm giả tạo. Những kỳ thi tốt nghiệp phổ thông với kết quả thi đỗ suất soát 100% là một sản phẩm không thật của toàn ngành giáo dục mà bất cứ ai cũng nhìn thấy, dẫn đến nhiều hậu quả khôn lường đối với toàn xã hội, đối với vận mệnh của đất nước.

Do vậy, một trong những điều nên được coi là bước đột phá trong công cuộc cải cách giáo dục “căn bản và toàn diện” trong toàn ngành giáo dục chính là tạo nên một tinh thần thật thà, một thái độ thật thà, tạo nên nhiều thể hệ thầy dạy thật, trò học thật, cán bộ quản lý thật và qua đó góp phần xây dựng một xã hội thật sự giàu mạnh, dân chủ, công bằng và văn minh.

1. Đảng Cộng sản Việt Nam: *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XII*, Nxb CTQG, H, 2016, tr. 432

2, 16, 17, 18. *Hồ Chí Minh Toàn tập*, Nxb CTQG, H, 2011, T. 4, tr. 35, 556, 556, 556

3, 9, 14. *Sđđ*, T. 15, tr. 507, 507, 508

4, 11, 13, 19, 21. *Sđđ*, T. 7, tr. 400, 400, 139, 400, 400

5, 7, 8. *Sđđ*, T. 10, tr. 175, 186, 186

6. Đến năm 1961, trong “Thư gửi thiếu niên nhi đồng toàn quốc”, Chủ tịch Hồ Chí Minh nêu 5 điều: “Yêu Tổ quốc, yêu đồng bào; Học tập tốt, lao động tốt; Đoàn kết tốt, kỷ luật tốt; Giữ gìn vệ sinh; Thật thà dũng cảm”. Xem *Hồ Chí Minh Toàn tập*, Nxb CTQG, H, 2011, T. 13, tr. 131

10, 15, 20. *Hồ Chí Minh Toàn tập*, Nxb CTQG, H, 2011, T. 12, tr. 647, 286, 648

12. Xem *Hồ Chí Minh Toàn tập*, Nxb CTQG, H, 2011, T. 5, tr. 575.